

Cami görevlileri için geliştirilen ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programının etkililiğinin incelenmesi¹

Levent Kaya*
Erhan Özden**
Bülent Alcı***

*Sorumlu Yazar, Öğr. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Müzik ve Sahne Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye. Email: lkaya@yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0001-9669-7655

**Prof. Dr., Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Rektörü, Ankara, Türkiye.
Email: erhan.ozden@mgu.edu.tr ORCID: 0000-0002-2768-6204

***Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bölümleri Bölümü, İstanbul, Türkiye.
Email: alci@yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0002-4720-3855

DOI 10.12975/rastmd.20231135 Submitted July 28, 2023 Accepted September 27, 2023

Öz

Cami görevlileri (imam, müezzin) dini ritüeller esnasında Kur'an-ı Kerim, ezan, salâ, mevlid gibi dini müzik formlarını icra ederler. Bunların yanı sıra hutbe okumak ve vâzetmek gibi görevlerini ifa ederken ses becerilerini kullanırlar. Cami görevlilerinin mesleki ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik farklı örneklerle yapılmış çalışmalarda yer alan katılımcılar, alanında uzman kişiler tarafından doğru içerik ve kaynaklarla iyi programlanmış bir ses eğitimi programına ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Cami görevlileri mesleklerini icra ederken ihtiyaç duydukları ses eğitimini, mezun oldukları okullardan (imam-hatip liseleri veya ilahiyat fakülteleri) karşılayamamaktadırlar. Bu araştırmanın amacı cami görevlileri için geliştirilen ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programının etkililiğini belirlemektir. Araştırmanın deneysel işlemi, Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Haseki ReisulKurra Abdurrahman Gürses Dini İhtisas Merkezi'nde verilen Dini Müzik Hizmet İçi Eğitim Programı bünyesinde yürütülmüştür. Bu program kapsamında, İstanbul'un farklı ilçelerinde görev yapan imam-hatip, müezzin kayımlar arasından sekiz katılımcı belirlenmiştir. İlgili literatür taraması ve çalışma grubuyla yapılan görüşmeler sonucu cami görevlilerinin ses eğitimi ihtiyaçları tespit edilerek 26 haftalık hizmet içi eğitim programı tasarlanmıştır. Uygulama 2020-2021 eğitim öğretim yılında yapılmıştır. Araştırmada, öntest-sontest tek gruplu deneysel desen kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Cami Görevlileri için Ses Performansı Değerlendirme Ölçeği geliştirilmiştir. Bu ölçek 5'li Likert tipte bir ölçektir. Verilerin analizinde, ön test ve son test grup ortalamaları Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Araştırma sürecinde, çalışma grubunun ön test ve son test performanslarını değerlendirmek üzere üç akademisyenden oluşan bir uzman ekip görev almıştır. Veri toplama sürecinde ön test ve son test performans değerlendirmeleri için katılımcılardan görüntülü ses kayıtları da alınmıştır. Araştırma sonucunda, deney grubunun ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($Z=2,521$, $p<0.05$). Bu durumda geliştirilen ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programının cami görevlilerinin ses kullanma becerilerini geliştirdiği söylenebilir. İlerideki araştırmalarda, geliştirilen bu ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programının etkililiğinin deney kontrol gruplu deneysel desenle test edilmesi sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler

camii görevlileri, din görevlileri, dini musiki, program etkililiği, ses eğitimi

Giriş

İnsanlığın ortak dili olarak, duyguları, düşünceleri ve inançları ses aracılığıyla ifade etmenin en etkili yolu olan müzik, bilinen tarihin erken dönemlerinden beri insan hayatında dinî ve din dışı öğelerle birlikte yer almaya başlamıştır. Müziğin doğuşu ile ilgili üretilen biyolojik ve

linguistik (dil bilim) teorilerinin birleştiği ortak nokta, müziğin çalgılardan önce insan sesiyle yapılmış olduğudur. Bir başka deyişle ilk müzik insan sesidir.

Kavramsal olarak dinî musiki ve insan sesinin birlikteliği kadim bir olgudur. İslâm akidesinde yer alan bütün ritüellerde müzik kendine yer bulur. "Türk Din Musikisi, Cami ve Tekke Musikisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Türk Din Musikisinde önemli bir yeri olan "Cami Musikisi" camilerdeki

¹ Bu çalışma, Levent Kaya'nın İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk Din Musikisi Doktora Programında hazırladığı tezden üretilmiştir.

ibadet esnasında, namazın içinde veya dışındaki kıraatler ve duaların okunmasıyla oluşur. Bir veya birkaç müezzinin ve imamın bazen de cemaatin iştiraki ile icra edilir. Cami musikisinin icracıları imamlar ve müezzinlerdir. İmam namazları kıldırır ve cemaate hitap eder. Müezzin de ezan okur ve ibadet esnasındaki ve aralarındaki duaları okur” (Ak, 2009, 71).

Cami Görevlilerinin Ses Eğitimi İhtiyaçları

Türkiye’de 2022 sonu itibariyle 89.302 camide 107.782 cami görevlisi bulunmaktadır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023). Günlük ses kullanma süresi itibariyle “mesleki ses kullanıcısı” kategorisinde yer alan cami görevlilerinin (Koufman ve Isaacson, 1991, 985-986), eğitim ve meslek hayatları boyunca ses eğitimi alma ihtimallerinin çok düşük olması, meslek hayatlarını sağlıklı olarak devam ettirebilmeleri adına ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

2009 yılında Elazığ Harput Diyanet Eğitim Merkezinde hazırlayıcı eğitim kursuna katılan cami görevlilerinin kursa yönelik görüşlerinin tespit ve değerlendirilmesinin yapıldığı bir araştırmada hazırlayıcı eğitim kursuna devam eden kursiyer cami görevlilerinin yarıdan fazlası hazırlayıcı eğitim kursuna ihtiyaç duydukları yönünde görüş bildirmişlerdir (Özdemir ve Arıcı, 2011).

Ankara ili Keçiören merkez ilçesinde görev yapan 20 cami görevlisinin katılımıyla gerçekleştirilen bir araştırmada cami görevlilerinin ses, ses eğitimi, nefes gibi konularda temel bilgiye sahip olmadıkları, ses hijyenlerine gerekli özeni göstermedikleri tespit edilmiştir. Ses hastalıkları ve ses tellerine zarar veren davranışları bilme düzeylerinin düşük olduğu, sesin kullanımında yapılacak diyafram ve ses egzersizlerinin gerekliliğine inanmalarına rağmen günlük hayatlarında yeterli düzeyde uygulamadıkları bulunmuştur. Araştırmanın sonuçları arasında cami görevlilerinin kuramsal ve uygulamayla ilgili bilgi seviyelerinin düşük olmasından kaynaklı ses problemleri yaşadıkları yer almaktadır (Erol, 2018).

Cami görevlilerinin ses kullanımına yönelik bilinç düzeyleri ve ses sorunlarını tespit etmek amacıyla yapılmış bir diğer çalışmanın katılımcı grubunu Kırşehir İl Müftülüğü merkezinde imam-hatip ve müezzin-kayyım olarak çalışan 115 cami görevlisi oluşturmaktadır. Anket sorularından elde edilen verilere göre katılımcıların ses kullanımına ilişkin bilinçli bir yaklaşım gösteremedikleri, ses eğitimi, diksiyon dersi ve konuşma eğitimi alanların sayısının az olduğu bulunmuştur. Sonuçlara ilişkin bulgulara bakıldığında, 104 kişi hiç ses eğitimi almadığını bildirmiştir (Doğanyığıt, Kolukırcık ve Metin, 2018).

Cami görevlilerinin ses eğitimi farkındalıklarını inceleyen bir diğer araştırmada Afyonkarahisar ve Kütahya illerinden toplam 26 katılımcı yer almaktadır. Araştırmada cami görevlilerinin %80,8’inin ses eğitimi almadığı, seslerini yoğun bir şekilde kullanmalarına rağmen buna yönelik bir eğitim almadıkları, bu alanı tanımadıkları ve bu alana yönelik çalışmaların üzerinde durulması gerekliliği vurgulanmaktadır. Katılımcılar arasında ses eğitimi almayanlar seslerini kullanırken zorlandıklarını ifade etmiştir. Eğitim alanların tamamı almış oldukları eğitimlerin faydalı olduğunu, daha rahat okuyabildiklerini, seslerini ve nefeslerini tanıdıklarını ve sesleri ile neler yapabileceklerini gördüklerini, diyafram ve sesi kullanmayı öğrendiklerini belirtmişlerdir. Ses eğitimi alan cami görevlilerinin büyük çoğunluğunun bu eğitimi tavsiye ettiği, ses eğitimi almamış olanların %81’inin ses eğitimine ihtiyaç duydukları ve profesyonel ses eğitmenleri tarafından din görevlileri için oluşturulmuş sınıflarda eğitim almak istedikleri ifade edilmiştir (Özkut, Çöl ve Aktaş, 2019).

Kastamonu/Şenpazar ilçesinde 16 cami görevlisinin yer aldığı çalışmada katılımcıların 3’ü daha önce ses eğitimi aldığını, 13’ü ise almadığını ifade etmiştir. Odak grupta yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında cami görevlilerinin ses ve makam eğitimi almasının gerekliliğine işaret edilmiştir (Canbay, 2018).

Cami görevlileri ve öğretmenleri ses kullanımı, ses bozuklukları ve tedavi metotları çerçevesinde mukayese eden bir çalışmada 42'si din görevlisi, 43'ü öğretmen olmak üzere toplam 85 katılımcı yer almaktadır. Öğretmenlere nazaran din görevlilerinde yanlış ses kullanımı, ses sağlığı bilgisi ve ses kusuru indekslerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler gibi, din görevlilerinin de ses bozuklukları geliştirme risklerinin yüksek düzeyde olduğu vurgulanmaktadır (Büyükatalay, Gökmen, Yıldırım ve Dursun, 2019).

Uşak, Afyonkarahisar ve Kütahya illerinde görev yapan 792 cami görevlisinin katılımıyla gerçekleştirilen araştırmada ses eğitimi ve kullanımı ile ilgili hizmet içi eğitim almak isteyenlerin toplam oranı %80,5'tir. Ayrıca araştırmaya katılan cami görevlileri hizmet içi eğitimlerde görevlendirilen eğitimcilerin öncelikle kimlerden seçilmesi gerektiğine dair sorulan soruya %54,4 oranında alanında uzman akademisyenler cevabını vermişlerdir. Araştırmanın sonuçları arasında imam-hatip ve müezzin-kayyımların genel yeterlikleri boyutunda ses eğitimi ve kullanımı diksiyon, dinî musiki bilgi ve uygulaması ile ilgili konularda hizmet içi eğitime ihtiyaç duydukları ifade edilmiştir (Bulut, 2019).

Cami görevlilerinin mesleki ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik çalışmalardan izlenebileceği üzere, bu çalışmaların örneklemini oluşturan katılımcılar, alanında uzman kişiler tarafından doğru içerik ve kaynaklarla iyi programlanmış bir ses eğitimi programına duydukları ihtiyacı belirtmişlerdir.

Ses Eğitiminde Temel Kavramlar ve Cami Görevlileri Üzerinde Yaklaşımlar

Ses eğitimi, eğitime katılanların konuşma ve şarkı söylemede seslerini doğal ve sağlıklı şekilde kullanmalarını sağlama amacı güden bir eğitimidir. Temel ses eğitimi çalışmalarında yer alan öğeler ses, sesin oluşumu, özellikleri, insan seslerinin sınıflandırılması gibi temel kavramlar, duruş

(postür), solunum (jeneratör sistem), ses üretme bölgesi olan larenks (vibratör sistem), fonasyon ve türleri, sesin genişleme alanı olan rezonatör sistem, harflerin telaffuzunu ifade eden artikülasyon (boğumlanma) olarak sıralanabilir. İleri ses eğitiminde bunlara ses sağlığı (hijyeni) ve bakımı, hız, nüans (gürlük ifadeleri) ve legato, glissando, vibrato, çarpma, trill gibi süsleme çalışmaları dâhil edilebilir.

Ses eğitimi çalışmalarında öğrencinin “ses” kavramını ve sesini tanıması amacıyla ilk olarak ses, sesin oluşumu, özellikleri ile insan seslerinin sınıflandırılması gibi teorik bilgilerin aktarılması gereklidir.

Ses eğitiminin başlangıcında, öğrencinin bilinçlenmesi ve kazanması gereken en önemli alışkanlıklardan biri olan postür vücudun dengeli olarak bir çizgi üzerinde bulunmasıdır. İyi bir postür etkili bir solunumun ve sağlıklı şarkı söylemenin ilk şartıdır. Cami görevlileri özelinde değerlendirilecek olursa cami musikisinde sadece ezan, kâmet ve salâ formları ayakta icra edilmektedir. Cami görevlileri bu icralarını gerçekleştirirken doğru postürü dikkate almaları gerekmektedir. Bununla beraber Kur'ân-ı Kerim, mevlid, tesbih, kaside ve ilahi gibi formları koltukta veya diz üstü oturarak icra etmektedirler. Böyle durumlarda doğru postür, belden yukarısı ayakta olduğu gibi dik durumda olmalıdır.

Ses eğitimi çalışmaları ilk olarak doğru nefes alma ve kullanımı ile başlar. Diyafram nefesinin aktif olarak kullanılması gerekir. İkesus diyafram kasının önemini “Diyafram, tiz seslerin kolay söylenilmesinde, his ifadelerinde çok önemli bir rol oynar.” şeklinde vurgulamaktadır (İkesus, 1964). Konuyla ilgili olarak Uras “Diyaframla yapılan solunum en verimli ve sağlıklı solunumdur. Şarkı sırasında kullanılan göğüs solunumu kalbe olumsuz basınç yapmasının yanı sıra gırtlığa (larenkse) da baskı yapar, ses telleri ve yardımcı kaslarının rahat çalışmasını engeller.” ifadelerine yer vermektedir (Uras, 1998).

Nefes verme sırasında soluk borusundan gelen havanın ses tellerini titretilmesi sonucu ses üretme olayına fonasyon denir. Havalı, sert, yumuşak ve forse edilmiş (sıkıştırılmış) fonasyon olmak üzere türleri vardır. Cami görevlilerinde sert fonasyon eğilimi olma ihtimali yüksektir. Konuşurken gayet yumuşak bir ses tonu kullanmalarına rağmen ses icrasına başladıklarında nazal rezonansın da etkisiyle sert ve metalik bir ses duyulmaktadır. Dolayısıyla çalışmalarda yumuşak fonasyon alışkanlıklarının kazandırılması gerekir.

İnsan sesi tıpkı bir enstrüman gibi bir ses kaynağına ve rezonans boşluklarına sahiptir. İnsanda ses kaynağı vokal kordlardır (ses telleri); rezonans boşlukları ise göğüs ve kafa olmak üzere ikiye ayrılır ve bunların bütününe rezonatör sistem denir.

Cami görevlilerinde başlangıçta en sık görülen rezonans hatası nazal rezonanstır. Hong-Young sınırlı bir rezonatör olan burnun rezonansı esnasında boğaz tam açık olmadığı için karın desteğini ve ses kalitesini sınırladığını, dolayısıyla bunun güzel bir ses olmadığını vurgulamaktadır (Hong-Young, 2003). Sesin burun boşluğunda yoğunlaşması sonucu metalik ve sert bir tını kendini hissettirir. Bu durum özellikle orta tonlarda sese sağlam ve rezonanslı bir izlenim verse de tiz tonlarda sesin diğer rezonans boşluklarına doğru dağılmasına olanak vermez. Dolayısıyla bu söyleyiş şeklinin değiştirilmesi gerekir.

Ses eğitimi konularında *entonasyon* çalışmaları da yer almaktadır. Say entonasyonu seslendirme sırasında ses yüksekliklerinin doğru olması, bir eserin icrasında perdeleri şaşmaz bir kesinlikte verebilmek, sesleri doğru üretmek olarak açıklanmaktadır (Say, 2010).

Register sözcüğü Türkçe Sözlükte “sesin yükseklik yönünden birbirinden değişik kesimleri” olarak tanımlanmakta ve “ses perdesi” olarak adlandırılmaktadır (<http://tdkterim.gov.tr>, 2021). Register sesin bölümlerini ifade eder ve göğüs (alt), orta (karışık) ve kafa (üst) registeri olmak üzere üç bölümden oluşur.

Konuşma eğitimi olarak da ifade edilen artikülasyon ve diksiyon egzersizleri, ses eğitimi çalışmaları arasında yer almaktadır. Cami görevlilerinin uygulama alanlarından olan Kur’ân-ı Kerim, ezan, salâ, tesbih gibi cami musikisi formlarında Arapça tecvid kaideleri geçerlidir. Bu vesile ile sıklıkla tashih-i huruf çalışmalarına katılmaktadırlar. Dolayısıyla artikülasyon konusunda daha deneyimli oldukları söylenebilir; ancak her insanda olduğu gibi cami görevlilerinin de günlük konuşmalarında aksan etkisi görülebilmektedir. Bu durumlarda vokallerin ve konsonların çıkış yerlerine göre çalışılması, ayrıca telaffuzu kritik olan veya yanlış bilinen kelimelerin üzerinde durulması uygun olacaktır.

Ses eğitimi çalışmalarında sesin doğru rezonansa kavuşturulup register geçişlerini kolay bir şekilde yapar hâle getirildikten sonra hız, nüans ve süsleme çalışmalarıyla sesin icra ve yorum kapasitesi arttırılabilir. Dinî musikide cami musikisi formları tempo olarak serbest formlardan oluştuğu için cami görevlileri tempo konusunda genelde yavaşlama eğilimindedirler ve bu alışkanlığın giderilmesi gereklidir. Ayrıca dinî musikinin diğer alt dalı olan tekke musikisinde icra edilen ilahi, şuûl gibi formlar ritimsel olarak zengin, dinamik ve canlı bir yapıya sahiptirler. Dolayısıyla bu formların da icrası için ritim ve hız algısının gelişmiş olması gerekir.

“İnce fark” anlamına gelen nüans terimi, müzikte ses gürlüğü işaretlerini ifade etmektedir.

İtalyanca “bağlamak” anlamına gelen legato, sesleri birbiriyle bağlayarak seslendirme demektir (Say, 2010). Vibrato (salınım) sesi zenginleştirip yumuşatmak ve güzel duyulmasını sağlamak amacıyla icracının sesini düzenli bir salınım hareketiyle titreştirmesidir. Bir notadan diğerine sesin kaydırarak geçilmesine glissando denir.

Müzik sanatında melodiye dekoratif amaçlarla eklenen öğelere süslemeler denir. Uluslararası sanat müziğinde sıkça kullanılan süsleme figürleri, *appoggiatura* (basamak ya

da abantı), *acciaccatura* (çarpma), *mordent* (yukarı ve aşağı mordan), *gruppetto* (ses kümeleri), *tremolo* ve *tril*dir. Süslemeler Avrupa dillerinde küçük yazım farklarıyla *ornament* terimiyle belirtilir. Çarpma iki notadan oluşan bir süsleme şeklidir. En yaygın süsleme biçimlerinden biri olan tril larenksin düzenli bir salınımıdır (Marchesi, 1900).

Özellikle dinî musikide kullanılan bir süsleme biçimi de vakfe olup kıraat ilimlerinden biridir. “Mutlaka duruş” anlamına gelen vakfe müziğin akışı içinde tamamen icracının yorumuna bağlı olarak gerçekleşir. Nota yazısında yukarıdan virgülle (,) gösterilir (Sezgin, 1996: 13; Aktaran: Ayaz, 2018).

Dini Musiki: Cami ve Tekke Musikisi

Dinî musiki, on dört asırlık İslâm akidesinde ve yüzyıllara dayanan Türk-İslâm geleneğinde görünen, dinî ritüellerde icra edilen müzik türü olarak açıklanabilir. Cami görevlilerinin meslek hayatları boyunca icra ettikleri dini musikinin formları cami musikisi ve tekke musikisi olmak üzere iki ana dalda incelenebilir.

Cami musikisi formları içinde Kur’ân-ı Kerim, ezan, kâmet, tekbir, salâ, salât-ı ümmiyye, mevlid, mahfil tesbihleri, cuma hutbesi ve gülbank, Muhammediye, temcid, münacaat, mirâciye ve telbiye yer almaktadır. Tekke musikisi formları Mevlevî ayini, ism-i Celâl, durak, mersiye, nefes, deyiş, savt, nevbe ve gülbank olarak sıralanabilir (Turabi, 2017). Ayrıca her iki dalda icra edilen kaside, naat, tevşih, ilahi ve şûul gibi formlar da mevcuttur.

Arap, Fars ve Türk şiirinde en çok kullanılan eski ve uzun bir form olan kaside, lâdinî temalar işleyen ve fasıl musikisinde sıkça okunan *gazel* formunun dinî musikideki karşılığı denilebilir. Ses icrası bakımından son derece zor olan kasideler ancak sağlam bir ses tekniği ve üslup ile iyi bir makam ve aruz bilgisiyle okunabilir. “Lügatte “bir şeyi methederek anlatma, vasıflandırma” anlamına gelen *naat* İslami Türk edebiyatında umumiyetle Hz. Muhammed’i (s.a.v.) methetmek maksadıyla yazılan

şiirlere verilen isimdir” (Özcan, Türk Din Musikisi Ders Notları, 2001). Kadim tasavvuf musikisi geleneği içerisinde mevlid-i Nebi ayı olan rebiyülevvelde cami ve tekkelerde yaygın olarak okunagelen bir formdur. *İlahi* Arapça Allah’a ait anlamına gelir ve Türk edebiyatında nazım türleri belirginleşmeden önce dini muhteva taşıyan her türlü şiire ilahi denirken daha sonra tasavvufî temaları işleyen ve Türk din musikisinin makam ve usulleri ile bestelenerek dini toplantılarda okunan şiirlere de ilahi adı verilmiştir. Bugünkü tespitlere göre ilahi kelimesi “bestelenmiş dini tasavvufî şiir” anlamıyla ilk kez Evliya Çelebi’nin eserinde geçmektedir” (Sezikli, 2012).

Şuûller Arapça güfteli ilahiler olup daha çok hareketli, dinamik ve insanı saran bir melodik yapıları vardır. Sözlükte “süslemek, düzenlemek” anlamındaki *tevşih*, Türk dinî mûsikisinde mevlid ve mirâciye gibi büyük formda ve uzun eserlerin bölümleri arasında okunmak üzere bestelenmiş, güfteleri hazret-i Peygamber’i konu alan ilahilere verilen addır (Özcan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2022).

“Cami, (toplayan) ve bu kökten türeyerek toplanılan yer demek olmasına rağmen, hep namaz kılınan yer olarak algılandığından cami musikisi, esas itibarıyla namaz ibadeti ile ilgili mûsikîdir. En önemli özelliği yalnızca ses mûsikîsi olmasıdır, hiçbir saz yer almaz” (İnançer, 1999).

Kur’ân-ı Kerim tilaveti cami musikisinin en temel formlarından olup vakit namazı sonrasında imam tarafından mihrapta okunmasına *mihrabiye* denir. Ayrıca sair zamanda on ayetten oluşan Kur’ân-ı Kerim tilavetine özel olarak aşr-ı şerif denir. (Arapça on: aşara’dan gelmektedir.) Türkiye’de nasıl ki Türkçe denince akla resmi yazı dili olan İstanbul Türkçesi geliyorsa, Kur’ân-ı Kerim tilaveti denince de akla İstanbul tavrı gelmelidir; çünkü bu tavır temeli yüzyıllara dayanan bir musiki birikimini içinde barındıran kemale ermiş bir üsluptur. Kendi içinde bir vakarı olan Kur’ân-ı Kerim tilaveti, doğru tekniği, tecvidi, makam bilgisini hâiz

güzel bir sesle icra olduğunda manevi duyguları depreştiren, etki gücüyle ruhlara tesir eden bir kıraat hâline gelir.

Kelime anlamıyla “bildirmek” anlamına gelen *ezan*, dinî musikinin en kadim formlarından biridir. Müezzin tarafından sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsıda okunan ezan her vakitte farklı bir makamda icra edilir. “Sabah: Dilkeşhâverân, Sabâ, Dügâh; öğle: Sabâ, Hicaz, Şehnâz; ikindi: Uşşâk, Hüseyinî; akşam: Segâh, yatsı: Rast, Uşşâk makamında okunur” (İnançer, 1999). Kur’ân-ı Kerim tilavetinde olduğu gibi ezan icrası da sağlam bir ses tekniği ve makam bilgisi gerektirir.

Mevlid kelime anlamı itibariyle “doğum” demektir; ancak dinî musiki literatüründe hazret-i Muhammed’in (s.a.v.) doğumunu anlatan manzum eserleri temsil eder. İslâm coğrafyasında ve Türklerde pek çok mevlid yazılmış olsa da Süleyman Çelebi’nin kaleme aldığı “Vesîletü’n-necât” yüzyıllardan bu yana Türk toplumunda toplumsal ve bireysel mühim günlerde okunmaktadır. Mevlid Tevhîd, Nûr, Velâdet, Merhaba, Miraç, Münâcaat olmak üzere altı bahirden oluşur ve hepsi farklı makamda okunur. Kur’ân-ı Kerim tilaveti ve ezan gibi bu form da çok parlak ve dinamik bir eserdir ve icrası için kuvvetli bir ses tekniği, makam ve aruz bilgisi gerekir.

Fotoğraf 1. Mevlid cemiyetinden bir görünüm (Levent Kaya kişisel arşivi)

“Arapçada “dua” ve “namaz” anlamlarına gelen *salâ* (*salât*) Hz. Peygamber’e Allah’tan rahmet ve selam temenni eden, onu metheden, onun şefaatinin dileyen, aile fertlerine ve yakınlarına dua ifadeleri içeren, çeşitli şekillerde tertiplenmiş hürmet ve dua cümlelerini ihtiva eden, belirli bestesiyle veya serbest şekilde okunan güftelerin genel adıdır” (Özcan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2022). Salâlar Dilkeşhâveran sabah salâsı, Beyâtî cuma ve bayram salâsı, Hüseyinî cenaze salâsı, salât-ı ümmiyye ve salât üselam olmak üzere sınıflandırılabilirler.

Tekke musikisi kadim Türk-İslâm geleneğinde tasavvuf hayatının yaşandığı dergâh, âsitâne (merkez tekke, pîr evi), tekke, zâviye gibi mekânlarda zikrullah (tarikat ayini) veya diğer ritüeller esnasında icra edilen musikidir. Günümüzde genelde sahnede “tasavvuf musikisi konseri” olarak icra edilen repertuar, bir zamanlar tekkelerde zikrullah neşesiyle okunan ve sözlü aktarım (meşk) yoluyla bugüne ulaşan ilahi, şûûl, kaside ve sair eserlerden mülhemdir.

Mevlevî ayini, Türk musikisinin en zengin ve geniş formlarından biridir. Özellikle kadim besteler makamsal geçkileriyle çok saltanatlı eserlerdir. Bektâşî mutasavvıflar tarafından yazılmış ve bestelenmiş ilahilere *nefes*, Gülşenî ve Bayramî tarikatlarında okunanlara ise *savt* adı verilir. Cehri zikir yapan tarikatlarda ism-i Celâl (Allah lafzının özel zikri) zikrinden önce veya sonra kuudî (oturarak) serbest olarak icra edilen forma *durak* adı verilir.

Özellikle Bektaşî musikisi içerisinde yer alan fakat cami musikisi içinde de kendine yer bulan *mersiye* formu daha çok hazret-i Hüseyin ve Kerbelâ şehitleri için yazılmış nutukların besteli veya serbest olarak okunmasıdır. *Nevbe* merasimi, bayram ve kandil gecelerinde (veya günlerinde) dergâhlarda bendir, mazhar, halîle, kudüm, nevbe gibi vurmali sazların da katılımıyla coşkulu bir şekilde icra edilen törenlerdir.

Araştırmanın Önemi

Cami görevlilerinin eğitim aldığı okullarda, dinî musiki dersleri yer alsa da ses eğitimi içeriği bulunmamaktadır. Bu durum, mesleki ses kullanıcısı olarak kabul edilen cami görevlilerinin, ses eğitimi almadan uzun süreli ses kullanımı nedeniyle ciddi sağlık sorunları yaşama riskini artırmaktadır. Bu bağlamda, cami görevlilerine yönelik kapsamlı bir ses eğitimi programının oluşturulması gereklidir. Bu eğitim programının kolayca erişilebilir olması da büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada cami görevlilerine yönelik oluşturulan ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programının etkililiği incelenmiştir. Bu araştırma ile daha önce cami görevlileri ile yapılan ses eğitimi farkındalıkları, ses problemleri, ses eğitimi ihtiyaçları hakkındaki araştırmalar, bir adım öteye taşınarak uygulama safhasına geçilmiştir. Böylelikle cami görevlilerinin ses kullanma becerilerine ses eğitimi uygulamalarının etkisi ilk kez bu araştırmayla ortaya konmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Problemi

Bu çalışmanın temel amacı, cami görevlileri için hazırlanan ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programının ses kullanma becerilerine etkisini araştırmaktır. Araştırma örneklemini Diyanet İşleri Başkanlığı'nda aktif görev yapan cami görevlileri oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın temel problemi;

- Cami görevlileri için geliştirilen ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programının etkililiği nasıldır şeklindedir.

Ayrıca bu araştırma için geliştirilen ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programının içeriğinde yer alan konulara yönelik oluşturulabilecek hipotezler aşağıda maddeler hâlinde sıralanmıştır.

- Ses eğitimi uygulamaları cami görevlilerinin ses eğitimi farkındalıklarının artmasında (sesin oluşumu, insan sesi ve çeşitleri, ses organları ve görevleri, ses sağlığı ve bakımı vb. gibi teorik konular hakkında bilgi sahibi olma) etkilidir.

- Solunum egzersizleriyle amaçlanan doğru yerde ve doğru biçimde soluk alma ile solunum kontrolü sağlama çalışmaları cami görevlilerinin ses kullanma becerileri üzerinde etkilidir.

- Artikülasyon çalışmalarına yönelik yapılan egzersizler ve diksiyon çalışmalarıyla hitabet gücünün arttırılmasına yönelik çalışmalar cami görevlilerinin ses kullanma becerileri üzerinde etkilidir.

- Sesin rezonatör bölgelere gönderilerek doğru rezonans bölgelerinde büyütülüp tını kazandırılması, odaklama, entonasyon çalışmaları cami görevlilerinin ses kullanma becerileri üzerinde etkilidir.

- Notasyon, hız, gürlük ifadeleri (nüans) ve çeşitli süslemeler (legato, glissando, vibrato, çarpma, tril), eşlik ile birlikte ritmik, melodik ve müzikal uyum içerisinde söyleme çalışmaları cami görevlilerinin ses kullanma becerileri üzerinde etkilidir.

- Ses eğitimi uygulamalarında öğrenilen doğru teknik cami musikisinin alt dalları olan Kur'ân-ı Kerim, ezan, salâ gibi formların hepsinde icra edilebilir.

Yöntem

Araştırma Modeli

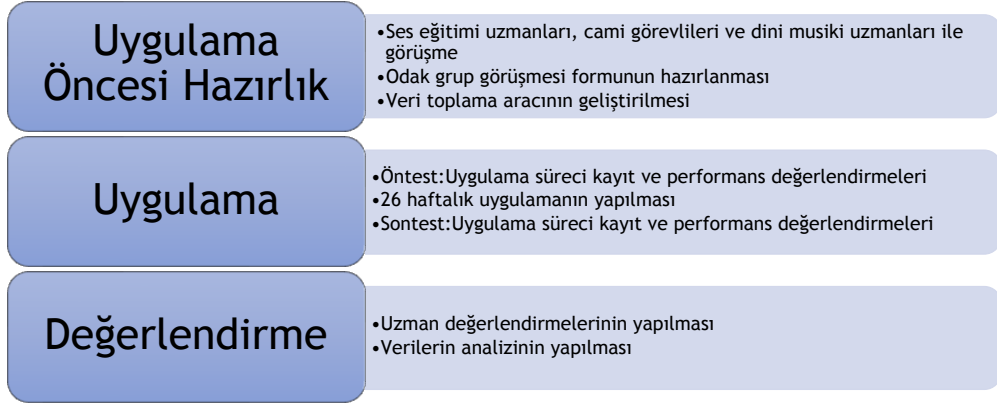
Araştırmanın modeli yarı deneysel, odak gruplu, ön test - son test modelidir. Çalışmada bağımsız değişken “ses eğitimi uygulamaları”, bağımlı değişken ise “cami görevlilerinin ses kullanma becerileri” olarak tanımlanabilir.

Tek-denekli araştırma yöntemleri araştırma örnekleminde yer alan denek sayısının bir olduğu durumlarda kullanılan deneysel yöntemlerdendir. Tek-denekli araştırmada bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi tek bir denek üzerinde araştırılır. Araştırmada birden fazla denek olması durumunda bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki neden-sonuç ilişkisi denekler arası karşılaştırma

yapılmaksızın her bir denekle ayrı ayrı incelenir. Deneklerin yansız atamayla seçilememeleri nedeniyle tek-denekli araştırmalar yarı-deneysel kabul edilir (Gürhan, 2013). Deneysel araştırmaların deneme öncesi modellerinden olan tek gruplu ön test - son test modeli, gelişigüzel seçilmiş bir gruba bağımsız değişkenin uygulandığı ve hem deney öncesi hem de deney sonrası

ölçümlerin yapıldığı bir modeldir (Karasar, 2020). Deneysel araştırmalar; değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkilerinin araştırıldığı ve değişkenlerin kontrol altında tutularak değişmelerin gözlemlendiği araştırmalardır (Karakaya, 2009).

Araştırma süreci ve deseni aşağıdaki şemada gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma süreci ve deseni

Araştırmanın ilk aşamasında literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Akademik alanda ses eğitimi uzmanları tarafından farklı örneklerle binden fazla cami görevlileriyle ses eğitimi farkındalıkları, ses sorunları ve ses eğitimi ihtiyaçlarının belirlenmesi doğrultusunda yapılmış araştırmalar, bir anlamda çalışmanın cami görevlilerine yönelik ihtiyaç analizini ortaya koymuştur. Uygulama öncesi hazırlık aşamasında ses eğitimi uzmanları, dinî musiki uzmanları ile cami görevlilerine yönelik oluşturulacak ses eğitimi programının hedefleri, içeriği, süresi, kullanılması gereken görsel ve işitsel materyaller ile odak grubun tespiti için yarı yapılandırılmış uzman görüşme formu (Bkz. Ek 1) çerçevesinde bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın deneysel işlem basamağında ön test - son test sonuçlarını değerlendiren, konuyla ilgili çalışmalar yapmış üç akademisyenden müteşekkil ses eğitimi uzman grubu oluşturulmuştur.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu (odak grup) oluşturulurken öncelikle uzman görüşleri alınmıştır. Daha sonra, Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Haseki Reisulkurra Abdurrahman Gürses Dini İhtisas Merkezi'nde verilen Dini Musiki Hizmet İçi Eğitim Programı çerçevesinde uygulama yapma kararı alınarak, İstanbul'un çeşitli ilçelerinde görev yapan imam-hatip ve müezzin-kayyımlardan oluşan sekiz kişilik çalışma grubu oluşturulmuştur. Grup ile yapılan ihtiyaç analizi görüşmesi sonucunda, ses eğitimi programının içeriği şekillendirilmiş ve elde edilen bilgiler uzman görüşleriyle birleştirilerek deneysel işlem adımları belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Cami görevlileri için ses performansı değerlendirme ölçeği

Literatürde Davranış Gözlem Formu olarak da ifade edilen performans değerlendirme ölçekleri yer almaktadır. Cami görevlilerinin ses kullanımlarının performansını değerlendirmek için araştırmacı tarafından

geliştirilen bu ölçekte araştırma hipotezleri doğrultusunda; ses eğitimi farkındalığının artması, nefes alışkanlıklarının geliştirilmesi, hitabetin güçlendirilmesi, rezonans, register, odaklama ve entonasyonun iyileştirilmesi, notasyon, hız, nüans, süslemeler ve eşlikle birlikte müzikal uyumu geliştirme, öğrenilen doğru ses tekniğinin cami musikisinde kullanımı şeklinde hedefler yer almaktadır. Ölçeğin geliştirilmesinde, geçerlik çalışmaları kapsamında bu alanda çalışmaları olan 3

akademisyenin görüşlerine müracaat edilmiş, önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak cami görevlilerinin ses kullanım performanslarının değerlendirilmesi için 17 ölçüt oluşturulmuştur. Bu ölçek, 5'li Likert tipte olup, Çok Zayıf: 1 puan, Zayıf: 2 puan, Orta: 3 puan, İyi: 4 puan, Çok İyi: 5 puan olarak belirlenmiştir. Ölçeğin güvenilirliği ile ilgili olarak Cronbach's alfa katsayısı .808 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 2).

Tablo 1. Cami görevlileri için ses performansı değerlendirme ölçeğindeki ölçütler

Ölçüt No	Ölçüt
Ölçüt 1	Açık uçlu sorulardan oluşan deneme formunun değerlendirilmesi
Ölçüt 2	Doğru yerde nefes alma
Ölçüt 3	Doğru biçimde soluk alma
Ölçüt 4	Nefesi kontrollü kullanma
Ölçüt 5	Doğru artikülasyon ve diksiyon ile seslendirme
Ölçüt 6	Vurgu ve tonlamalarla konuşmayı etkili hâle getirme
Ölçüt 7	Konuşmayı doğal, rahat ve canlı (monotonluktan uzak) sürdürme
Ölçüt 8	Pes bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilme
Ölçüt 9	Orta bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilme
Ölçüt 10	Tiz bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilme
Ölçüt 11	Registerler arası geçiş yapabilme
Ölçüt 12	Doğru entonasyonla seslendirme
Ölçüt 13	Eseri doğru notasyonla seslendirme
Ölçüt 14	Hız ve gürlük ifadelerine uygun seslendirme
Ölçüt 15	Süslemelerin (legato, glissando, vibrato, çarpma, tril) kullanımı
Ölçüt 16	Eşlik ile birlikte ritmik, melodik ve müzikal uyum içerisinde olma
Ölçüt 17	Kur'ân-ı Kerim, ezan, salâ, ilahi formlarında tekniği sabit tutabilme

Verilerin analizi

Araştırmanın amacı ve ana problemi doğrultusunda geliştirilen hipotezleri test etmek için, ön test - son test sürecinde kaydedilen görüntülü ses kayıtları uzman değerlendirmesi için hazırlanmıştır. Uzmanlar, her katılımcı için aynı ölçeği ön test ve son test performansları için iki kez doldurmuşlardır. Uzmanların bireysel ve ortalamaya dayalı değerlendirmeleri grafiklerle görselleştirilirken, katılımcıların performans gelişimleri tablolarla sunulmuştur. Ayrıca uzman görüşlerine dayalı

olarak ön test ve son test bulguları “Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi” ile istatistiksel olarak değerlendirilmiştir.

Denek gruplarında katılımcı sayısının 30'dan az olduğu durumlarda istatistik alanındaki uzmanlar parametrik olmayan testlerin kullanılmasını uygun görmekte-dirler. İlgili literatürde çalışma grubunun niceliğinin az olduğu durumlarda istatistiklerin örnekleme dağılımının normal dağılıma yaklaştığını ve bu durumda parametrik olmayan teste ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Kartal, 2006; Kalaycı, 2006).

Hizmet içi eğitim programı ve geliştirme süreci

Araştırmanın özünü oluşturan deneysel işlemin başında ve sonunda bütünüyle aynı içeriğe sahip ön test ve son test sonuçlarının anlamlı bir fark oluşturabilmesi adına araştırmacı tarafından uygulanacak ses eğitimi programının yirmi altı hafta olması öngörülmüştür (Bkz. Ek 3).

Deneysel işlem basamağını oluşturan ses eğitimi çalışmasında katılımcılara öncelikle ses eğitiminin temel konuları olan sesin tanımı, oluşumu, fiziksel özellikleri, insanda ses sistemini oluşturan organların ve fonksiyonlarının tanıtılması, solunum sistemi ve anatomisinin tanıtılması, insanda ses sınıflarının açıklanması, sesin oluşturulması ve kullanımı için uygun bedensel duruşun (postür) gösterilmesi, ses sağlığı ve korunması hakkında bilgi verilmesi, diyafram kası ve nefesi hakkında bilgi verilmesi, rezonans kavramının tanıtılıp rezonans bölgelerinin anatomik yapı özelliklerinin açıklanması ve rezonans sisteminin işlevinin açıklanarak ses eğitiminde göğüs rezonatörlerinin ve kafa rezonatörlerinin yapısal özelliklerinin ve işlevlerinin tanıtılması gerçekleştirilmiştir.

Fotoğraf 2. Bazı katılımcıların ezan performans görüntüleri (Levent Kaya kişisel arşivi)

Ses kullanımına dair uygulamaya yönelik olarak diyafram nefesi çalışmaları ile icra

sırasında doğru nefesin nasıl kullanılacağı üzerinde durulmuştur. Kapalı ağız ses egzersizleriyle “m, n-g konsonları ile” selen denilen sesin özünü keşfetmek suretiyle ilk odaklama çalışmaları yapılmıştır. Sonraki haftalarda ağız ses egzersizleri ve registerler arası geçit notları egzersizlerine başlanmış olup bu çalışmalar deneysel işlemin tamamında uygulanmıştır.

Ses egzersizleri Do majör dizisi ve yarım ses kromatik transpozeleri üzerinde oluşturulmuştur. Katılımcılar ilk haftalarda majör dizinin aralıklarını kulakları yatkın olmadığı için seslendirmede zorlanmış olsalar bile sonraki haftalarda bu sorunu aşarak adapte olmuşlardır.

Deneysel işlemin ilk yarısında katılımcıların ses egzersizleri sayesinde keşsettikleri pozisyonları parça içinde uygulayarak pekiştirebilmeleri için geleneksel Türk müziği repertuarından şan parçaları seçilmiştir. İlk bakışta seçilen repertuar sebebiyle ses eğitimi çalışmasının cami görevlileri yerine bir Türk müziği konservatuarındaki ses eğitimi bölümü öğrencilerine yönelik hazırlandığı fikri oluşabilir. Bununla beraber bu repertuarın seçiminin altında bir başka sorunsal vardır; zira cami görevlileri çoklukla hafızlık geleneğinden gelen bir alışkanlıkla sert fonasyona sahiptirler. Burun rezonansı ile nazal bir ses kullanımı cami görevlilerinin sahip olduğu yaygın bir ses kusurudur. Bundan dolayı geleneksel Türk müziği repertuarından seçilen şarkılarla ve o şarkıları icra eden yirminci yüzyılın en değerli Türk müziği yorumcuları olarak isimleri anılan Münir Nurettin Selçuk, Alaeddin Yavaşca ve Bekir Sıdkı Sezgin (Hafız) gibi örnek icracıların ses kayıtları dinletilerek katılımcıların fonasyonlarının yumuşatılması hedeflenmiştir.

Çalışmaların ilerleyen haftalarında ses egzersizleriyle keşfedilen pozisyonların parça içinde pekiştirilmesi adına dini musiki formlarından Kur’ân-ı Kerim, ezan, salâ, mevlid, ilahî, şüûl üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bununla birlikte hız, nüans ve

çeşitli süsleme çalışmalarına da (legato, glissando, vibrato, çarpma, tril) yer verilmiştir.

Deneysel işlem basamaklarında katılımcıların hitabet gücünün arttırılmasına yönelik olarak artikülasyon çalışmaları, konuşma sorunlarına yönelik belirlenmiş tekerlemeler, vurgu ve tonlama çalışmaları yapılmıştır.

Fotoğraf 3. Deneysel işlem sürecinde araştırmacı ve katılımcıların yer aldığı görüntü (Levent Kaya kişisel arşivi)

Fotoğraf 4. Deneysel işlem sonunda İstanbul Haseki Reisulkurra Abdurrahman Gürses Dini İhtisas Merkezi'nde² katılımcıların yer aldığı görüntü (Levent Kaya kişisel arşivi)

Bulgular

Cami Görevlilerinin Ses Kullanım Performanslarına Yönelik Bulgular

Deney grubundaki katılımcılarının uygulama öncesi ve sonrası ses kullanım performansları ölçülmüştür. Araştırmanın hipotezleri doğrultusunda oluşturulan ölçütlere ilişkin uzman değerlendirmelerinin ortalamaları dikkate alınarak, katılımcılarının ön test - son test grup ortalamaları sunulmuştur (Tablo 2).

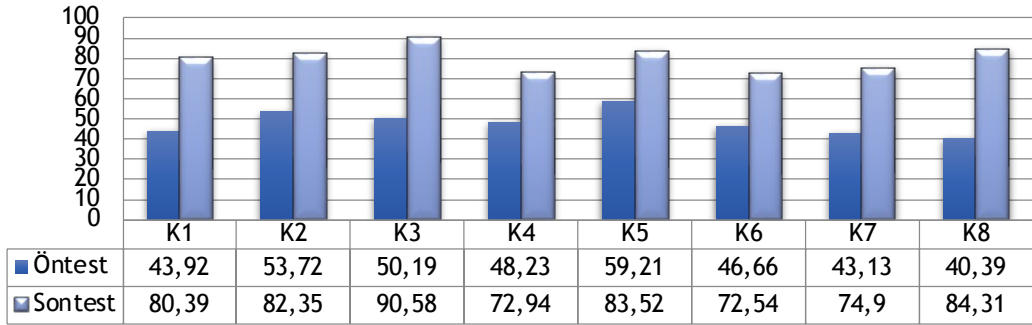
Tablo 2. Cami görevlileri için ses performansı değerlendirme ölçeği öntest ve sontest puanları ve Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

Hedefler	Ölçülen Davranışlar	X □ Ön Test	X □ Son Test	p
Ses Eğitimi Farkındalığının Artması	Açık uçlu sorulardan oluşan deneme formunun değerlendirilmesi	33,5	88,5	Anlamlı
Nefes Alışkanlıklarının Geliştirilmesi	Doğru yerde soluk alma	47,5	82,5	Anlamlı
	Doğru biçimde soluk alma	46	86	Anlamlı
	Nefesi kontrollü kullanma	50	80	Anlamlı
Hitabetin Güçlendirilmesi	Doğru artikülasyon ve diksiyon ile seslendirme	55	84	Anlamlı
	Vurgu ve tonlamalarla konuşmayı etkili hâle getirme	52	83	Anlamlı
	Konuşmayı doğal, rahat ve canlı (monotonluktan uzak) sürdürme	53	79	Anlamlı

² 1539 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı Haseki Külliyesi, 1976 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı Reisulkurra Abdurrahman Gürses Dini İhtisas Merkezi olarak hizmet vermektedir. Türkiye'de İslami ilimler alanında pek çok önemli ismin yetiştiği merkezde, Arapça, Temel İslam Bilimleri, Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Akait, Kelâm, Dinî Musiki gibi eğitimler verilmektedir.

Rezonans, Register, Odaklama ve Entonasyonun İyileştirilmesi	Pes bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilme	47,5	79	Anlamlı
	Orta bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilme	47,5	79	Anlamlı
	Tiz bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilme	40	73,5	Anlamlı
	Registerler arası geçiş yapabilme	34,5	71	Anlamlı
	Doğru entonasyonla seslendirme	44	76	Anlamlı
Notasyon, Hız, Nüans, Süslemeler ve Eşlikle Birlikte Müzikal Uyumu Geliştirme	Eseri doğru notasyonla seslendirme	53	84,5	Anlamlı
	Hız ve gürlük ifadelerine uygun seslendirme	52	77	Anlamlı
	Süslemelerin (legato, glissando, vibrato, çarpma, tril) kullanımı	49	78	Anlamlı
	Eşlik ile birlikte ritmik, melodik ve müzikal uyum içerisinde olma	50	82,5	Anlamlı
Öğrenilen Doğru Ses Tekniğinin Cami Musikisinde Kullanımı	Kur'ân-ı Kerim, ezan, salâ, ilahi formlarında tekniği sabit tutabilme	65	89,5	Anlamlı

Ölçek cami görevlilerinin ses kullanım performans becerilerini 17 ölçüt altında incelenmesi için tasarlanmıştır. Tablo 3'te görüldüğü üzere ölçeğin tüm alt boyutları (ölçütler) ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$).

K: Katılımcı

Grafik 1. Katılımcıların öntest ve sontest performans puanlarının gösterimi

Uzman ekip tarafından değerlendirilen katılımcıların ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim uygulaması ve sonrası ses kullanım performans puanlarının gösterimi Grafik 1'de görülmektedir. Buna göre her bir alt alandaki performans artışları belirlenmiştir. Bu performans artışlarındaki fark ise Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Ön test - son test genel değerlendirmelerine yönelik katılımcıların performans gelişimleri

Katılımcılar	Ön test puanı	Son test puanı	Fark
Katılımcı 1	43,92	80,39	36,47
Katılımcı 2	53,72	82,35	28,63
Katılımcı 3	50,19	90,58	40,39
Katılımcı 4	48,23	72,94	24,71
Katılımcı 5	59,21	83,52	24,31
Katılımcı 6	46,66	72,54	25,88
Katılımcı 7	43,13	74,9	31,77
Katılımcı 8	40,39	84,31	43,92
Grup Ortalaması	48,18	80,18	32

Tablo 3'te görüldüğü üzere her bir katılımcının uygulama sonrasında ses kullanım performanslarında büyük oranda artış belirlenmiştir. Bu artışın manidar olup olmadığı Wilcoxon işaretli sıralı testler ile analiz edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Cami görevlilerinin ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim sonucunda ses performanslarındaki farklılaşmaya yönelik Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

Sontest - Öntest	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	P
Negatif Sıra	0	-	-	2,521	.012
Pozitif Sıra	8	4.50	36.00		
Eşit	0	-	-		

Wilcoxon işaretli sıralar testi sonucuna göre cami görevlilerine uygulanan deneysel işlem (ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programı) kapsamında ön test - son test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark vardır ($Z = 2,521$, $p < 0.05$). Bu durumda yapılan uygulamanın cami görevlilerinin ses kullanım performansında artışa neden olduğu belirlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu bölümde çalışmada oluşturulan hipotezler ekseninde ulaşılan sonuçlar sunulmuştur.

Ses Eğitimi Farkındalığı Artırma

Uygulanan ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programında cami görevlilerinin ses eğitimi farkındalığını geliştirmeye yönelik içeri bulunmaktadır. Bu farkındalığı ölçümü için açık uçlu sorular kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda; uzman değerlendirme puanlarında 55 (88,5-33,5) puanlık bir artış ortaya çıkmıştır. Ölçekte yer alan 17 ölçüt içinde en yüksek artış bu ölçütte gerçekleşmiştir. Buna göre ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programının cami görevlilerinin ses eğitimi farkındalıklarını artırdığı sonucuna varılmıştır.

Nefes Alışkanlıklarını Geliştirme

Katılımcıların nefes alışkanlıklarını ölçmeye yönelik doğru yerde soluk alma, doğru biçimde soluk alma, nefesi kontrollü kullanma şeklinde üç ayrı ölçüt oluşturulmuştur. Ön test ve son test içeriğinde çalışma grubundan müstakil bir nefes çalışması istenmemiş olup, tüm performanslarındaki nefes alma ve kullanma alışkanlıkları değerlendirilmiştir. Doğru yerde soluk almada 35 (82,5-47,5), doğru biçimde soluk almada 40 (86-46), nefesi kontrollü kullanma ölçütünde ise 30 (80-50)

puanlık fark ortaya çıkmıştır. Katılımcıların özellikle göğüs nefesi yerine diyafram nefesi kullandıkları tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre solunum egzersizleriyle amaçlanan, doğru yerde ve doğru biçimde soluk alma ile solunum kontrolü sağlama çalışmaları, cami görevlilerinin ses kullanma becerileri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hitabet Gücünü Artırma

Ön test ve son test içeriğinde çalışma grubundan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 21.08.2020 tarihinde yayınlanan Cuma hutbesinden bir bölüm okumaları istenmiştir. Doğru artikülasyon ve diksiyon ile seslendirme, vurgu ve tonlamalarla konuşmayı etkili hâle getirme, konuşmayı doğal, rahat ve canlı (monotonluktan uzak) sürdürme olmak üzere üç ayrı ölçütle hipotez denenmiştir. Doğru artikülasyon ve diksiyon ile seslendirmede 29 (84-55), vurgu ve tonlamalarla konuşmayı etkili hâle getirmede 31 (83-52), konuşmayı doğal, rahat ve canlı (monotonluktan uzak) sürdürmede ise 26 (79-53) puanlık fark oluşmuştur. Artikülasyon, diksiyon ve hitabet gücünü artırmaya yönelik yapılan çalışmaların cami görevlilerinin ses kullanma becerilerini olumlu yönde geliştirdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ses eğitimi çalışmalarının konuşma becerilerine etkilerini inceleyen diğer araştırmalarda da benzer şekilde olumlu sonuçlara ulaşılmıştır (Gürhan, 2013; Ekici, 2016).

Rezonas, Register, Odaklama ve Entonasyon Olgularını İyileştirme

Performans değerlendirme ölçeği kapsamında katılımcıların rezonans, register, odaklama ve entonasyonlarını ölçmeye yönelik olarak ön test ve son testte katılımcılara çıkıcı-inici ve inici ses egzersizleri uygulanmıştır. Pes bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilmede 31,5 (79-47,5), orta bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilmede 31,5 (79-47,5), tiz bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilmede 33,5 (73,5-40), registerler arası geçiş yapabilmede 36,5 (71-34,5), doğru entonasyonla seslendirmede ise 32 (76-44) puanlık fark oluşmuştur. Buna

göre sesin rezonatör bölgelere gönderilerek doğru rezonans bölgelerinde büyütülüp tını kazandırılması, odaklama, entonasyon çalışmalarının, cami görevlilerinin ses kullanma becerileri üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ses eğitiminde temel kavramlar hakkında farkındalık oluşması, nefes çalışmaları ve konuşma becerilerine yönelik çalışmalarda kısa sürede netice alınabilmektedir. Fakat bu hipotezde denenilen becerilerin gelişimi için daha uzun süreye ihtiyaç vardır. Bu yüzden ön test ve son test arasında belirgin bir fark oluşması için ses eğitimi programı 26 haftaya yayılmıştır. Zira uzun yıllara dayanan yanlış ses kullanma alışkanlıklarının doğru pozisyonlara çevrilmesi öğrenci ve öğretmen açısından pek de kolay olmayan bir çalışmadır. Tıpta uzmanlık tezi olan benzer bir çalışmada da (Karaoğullarından, 2013) katılımcılara 8 ay süren bir ses eğitimi programı uygulanmıştır.

Notasyon, Hız, Nüans, Süslemeler ve Eşlikle Birlikte Müzikal Uyum Geliştirme

Cami görevlilerinin davranış gelişimini ölçmeye yönelik katılımcılardan Hicaz ilahi (Ey garip bülbül diyârın kandedir) ud eşliğinde, Mahur şûûl (Allahümme salli alel Mustafa) eşiksiz söylemeleri istenmiştir. Eseri doğru notasyonla seslendirmede 31,5 (84,5-53), hız ve gürlük ifadelerine uygun seslendirmede 25 (77-52), süslemelerin (legato, glissando, vibrato, çarpma, tril) kullanımında 29 (78-49); eşlik ile birlikte ritmik, melodik ve müzikal uyum içerisinde olmada 32,5 (82,5-50) puanlık fark meydana gelmiştir. Bu bulgulara göre notasyon, hız, gürlük ifadeleri (nüans) ve çeşitli süslemeler (legato, glissando, vibrato, çarpma, tril), eşlik ile birlikte ritmik, melodik ve müzikal uyum içerisinde söyleme çalışmalarının, cami görevlilerinin ses kullanma becerilerini geliştirdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Süslemeler, hız ve gürlük ifadelerinin kullanımındaki gelişme diğerlerine nazaran daha düşük olarak gerçekleşmiştir. Bunun sebebi ise ses icrasında bu öğelerin tam olarak ifade edilebilmesi için 26 haftalık çalışma süresinden daha uzun bir zaman gerekmektedir.

Öğrenilen Doğru Ses Tekniğinin Cami Musikisinde Kullanımı

Ön test ve son testte katılımcılardan Hicaz makamında Fatıha suresi ve Bakara suresinin ilk beş ayetinin tilaveti, Segâh makamında ezan ve Dilkeşhâveran makamında salânın başlangıcını okumaları istenmiştir. Kur'ân-ı Kerim, ezan, salâ formlarında tekniği sabit tutabilme ölçütüne dair 24,5 (89,5-65) puanlık bir fark oluşmuştur. Bu bulgular ışığında ses eğitimi uygulamalarında öğrenilen doğru tekniğin, cami musikisinin alt dalları olan Kur'ân-ı Kerim, ezan, salâ gibi formların hepsinde icra edilebileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Ses Eğitimi Konulu Hizmet İçi Eğitim Programının Etkililiği

“Cami görevlileri için geliştirilen ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programının etkililiğinin incelenmesi” konulu araştırmanın sonucunda tüm ön test - son test sonuçlarında grup ortalaması 48,18 puandan 80,18 puana yükselerek 32 puanlık bir artış göstermiştir. Bu sonuca göre ses eğitimi konulu hizmet içi eğitim programının cami görevlilerinin ses kullanma becerilerini olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Çalışma bulgularının ortaya koyduğu netice, cami görevlilerinin ses eğitimi uygulamalarıyla profesyonel ses kullanma becerilerini geliştirebileceklerini göstermektedir. Bu tür ses eğitimi programlarının, cami musikisi alanında daha sağlıklı ve etkili ses performanslarına katkı sağlayabileceği önemli bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Öneriler

İlerideki Araştırmalara Yönelik Öneriler

Cami görevlilerinin eğitim hayatlarının temellerini oluşturan Kur'ân kursları özelinde ergenlik döneminde ses eğitimi uygulamaları da göz önünde bulundurularak eğitim materyalleri (ses egzersizleri, vokaliz parçaları vs.) geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

Araştırma farklı örneklerle örneğin Kur'ân kursları, imam-hatip liseleri ve

ilahiyat fakültelerinde yinelenebilir. Bulgu ve sonuçlar birbirleriyle ve bu araştırmayla da karşılaştırılarak ses eğitimi ihtiyaçları, eğitim materyalleri ve hedefleri belirlenebilir.

İmam-hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerine yönelik ses eğitimi programları geliştirilebilir.

İlerideki araştırmalarda bu programın deney kontrol gruplu deneysel desendeki daha kısa süreli ve daha geniş katılımcılarla uygulamasının yapılarak etkisinin incelenmesi önerilebilir.

Uygulamacılara Yönelik Öneriler

İl ve ilçe müftülükleri bünyesinde cami görevlilerine yönelik, ses sağlığı ve bakımı, ses eğitimi hakkında kavramlar ve teorik bilgiler içeren yaygın seminer programları düzenlenerek hâlihazırda aktif olarak görev yapan personelin ses eğitimi farkındalıkları artırılabilir.

Cami görevlilerinin buldukları il ya da ilçelerdeki sağlık kuruluşlarında, belli periyotlarda (en az yılda bir kez) kulak burun boğaz uzmanları tarafından seslerinin laringoskopi yöntemiyle muayene olmaları sağlanabilir. Yeni göreve başlayacak olanların mülâkatlarında muayene sonuçları istenebilir.

İmam-hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerinde özellikle sesi müsait olan öğrenciler, yönlendirilerek daha erken yaşlardan itibaren ses eğitimine dair konularda bilgi sahibi olmaları sağlanabilir.

Cami görevlilerine yönelik ses eğitimi uygulamaları sistematik ve düzenli olarak verilebilir; zira kısa süreli verilen eğitimler ya yararlı olmamakta ya da öğrenilen bilgiler çok kısa sürede unutulmaktadır. Dolayısıyla cami görevlileri ses eğitimi bağlamında sürekli eğitim programlarıyla desteklenebilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki eğitim merkezlerinde veya imam-hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerinde ses eğitimi verebilecek eğitimcilerin “ses eğitimi” ve “dinî musiki” alanlarına vâkıf olması gerekir. Bu yüzden

konservatuarların ses eğitimi bölümlerinden mezun olmuş, akademik kariyer planlayan öğrencilerin dini musiki alanına teşvik edilerek bu eğitimi verebilecek donanıma kavuşturulması sağlanabilir.

Ses eğitimi konularından artikülasyon ve diksiyon başlığı bağımsız olarak programlanıp hizmet içi eğitim programı bünyesinde verilebilir; zira ses eğitimine göre daha hızlı ve kolay sonuç almak mümkün olduğu gibi eğitimi verebilecek profesyonellerin sayısı da oldukça yeterlidir.

Cami görevlilerine yönelik verilecek ses eğitimi programında materyallerin dini musiki formları içinden seçilmesi çok önemlidir. Aksi hâlde öğrenilen doğru tekniğin pekiştirilmesi söz konusu olamamaktadır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim, ezan, salâ, mevlid gibi formlar üzerinde çalışmalar yapılabilir. Özellikle Kur'ân-ı Kerim tilaveti hususunda, tecvid ve ses eğitimi konusunda uzman kişiler iş birliği yapabilirler.

Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim Programı dinî musiki müfredatında yer alan ses eğitimi başlıkları yeniden düzenlenebilir; hatta mümkünse ses eğitimi münferit bir program olarak oluşturulabilir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma örnekleme alınan paydaşların görüşleri, verilerin toplanma süresi olarak 2020-2021 eğitim-öğretim yılı, paydaşlara uygulanan ölçeklerle ve hazırlanan dokümanlar ile sınırlıdır.

Bilgilendirme

Araştırmanın uygulama sürecinde desteklerinden ötürü Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Haseki Reisulkurra Abdurrahman Gürses Dini İhtisas Merkezi Müdürü Sayın Osman Egin'e, Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi Sermüezzini Mehmet Hadi Duran'a, katılımcıların performanslarını değerlendiren Prof. Dr. Ebru Temiz, Doç. Dr. Kıvanç Aycan ve Doç. Berna Özkut'a, özveriyle çalışmada yer alan katılımcılara ve ayrıca Yıldırım Murat Kaya'ya (proof reading)

teşekkür ederim. Çalışmada yer alan verilerin toplanabilmesi için İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 07.10.2020 tarih ve 35980450-663.05- sayılı kararı ile onay raporu alınmıştır.

Kaynaklar

Ak, A. Ş. (2009). *Türk din musikisi / cami ve tekke musikisi*. Akçağ Yayınları.

Bulut, K. (2019). *Din görevlilerinin hizmet içi eğitim ihtiyaçları üzerine bir araştırma (iç Batı Anadolu bölümü örneği)*. Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye.

Büyükatalay, Z. Ç., Gökmen, M. F., Yıldırım, S., & Dursun, G. (2019). Voice Disorders in Islamic Religious Officials: Is It Any Different Than Those of the Teachers, Another Well-Known Professional Voice Users? *Journal of Voice*, 34(5), 738-742.

Canbay, A. (2018). Din Görevlilerinin Ses ve Müzik Eğitimine Yönelik Beklentileri: Şenpazar Örneği. *Türkiye Din Araştırmaları Dergisi*, 6, 143-156.

Cevanşir, B., ve Gürel, G. (1982). *Foniatrı*. Sanal Matbaacılık.

Çevik, S. (2006). Müzik öğretmenliği eğitiminde ses eğitimi alan derslerinin müzik öğretmenliği yerlilikleri yönünden değerlendirilmesi. *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu*, 26-28 Nisan 2006. Denizli, Türkiye.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2023). <https://stratejigelistirme.diyamet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler>

Doğanyığıt, S., Kolukırık, K., ve Metin, M. (2018). İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin ses kullanımına yönelik bilinç düzeyleri ve ses sorunları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 17-42.

Ekici, T. (2008). *Müzik öğretmeni yetiştirmede bireysel ses eğitimi dersine yönelik bir program geliştirme çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye.

Ekici, T. (2016). Konuşma eğitiminin müzik öğretmeni adaylarının şarkı söyleme becerileri üzerindeki etkisi. *Asos Journal*, 4(27), 274-283.

Erol, A. Ş. (2018). *Din görevlilerinin seslerini kullanırken yaşadıkları problemler*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde, Türkiye.

Göğüş, İ. (2007). *Sesin bakımı, korunması ve eğitimi*. Karen Ofset.

Gürhan, D. (2013). *Ses eğitimi çalışmalarının politikacıların konuşma becerilerine etkileri*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Helvacı, A. (2012). *Şarkı söyleme eğitimi temel konular ve uygulamalar*. Ekin Yayınevi.

Hong-Young, A. (2003). *Singing professionally, Studying singing for actors and singers*. Heinemann Drama Publish.

İkesus, S. (1964). *Ses eğitimi ve korunması*. Devlet Konservatuvarı Yayınları Milli Eğitim Basımevi.

İnançer, Ö. (1999). Osmanlı tarihinde dini musiki. *Musiki Mecmuası*, 52(465), 9-16.

Kalaycı, Ş. (Ed) (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım.

Karakaya, İ. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri* edt. Tanrıoğen A. Anı Yayıncılık.

Karaoğullarından, A. (2013). *Türk müziği eğitimi alanlarda ses eğitiminin ses alanı ve ses kalitesi üzerine etkileri*. Uzmanlık Tezi. Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye.

Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel.

Kartal, M. (2006). *Bilimsel araştırmalarda hipotez testleri* (3. Baskı). Nobel.

Koufman, J. A., ve Isaacson, G. (1991). *The spectrum of vocal dysfunction*. Amerika: Otolaryngologic Clinics of North America.

Marchesi, M. (1900). *Theoretical and practical vocal method Op.31*. ABD: Schirmer's Library of Musical Classics.

Özcan, N. (2001). *Türk din musikisi ders notları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Özcan, N. (2022, Mayıs 20). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevsih-musiki>

Özdemir, Ş., ve Arıcı, İ. (2011). Din görevlilerinin hazırlayıcı eğitim kursuna yönelik görüşleri. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 14(39), 87-103.

Özkut, B. (2015). *Türkiye'deki opera/şan eğitiminde başlangıç düzeyi ses eğitimi yaklaşımları*. Sanatta Yeterlik Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, Türkiye.

Özkut, B., Çöl, C., ve Aktaş, Y. (2019). Camilerde aktif görev yapan din adamlarının ses eğitimi farkındalıkları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 126-150.

Say, A. (2010). *Müzik ansiklopedisi 3 Cilt*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Sezikli, U. (. (2012). *Makamlarla Türk din musikisi eğitim seti*. İstanbul: DM Kitap.

Töreyn, M. (2008). *Ses eğitimi temel kavramlar-ilkeler-yöntemler: dünyada ve Türkiye'de ses eğitimine genel bakış dil ve Türkiye Türkçesi*. Ankara: Sözkesen Matbaacılık.

Turabi, A. H. (2017). *Türk din musikisi*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2021). <http://tdkterim.gov.tr>

Uras, E. (1998). *Türk halk müziği icra özelliklerinin ses eğitimi (şan tekniği) açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Ekler

Ek 1. Uzman Görüşme Formu

Uzman Görüşme Formu Soruları

- Soru 1.** Din görevlilerine yönelik ses eğitimi programının ideal süresi sizce ne kadar olmalı?
- Soru 2.** Programa uygun katılımcılar nasıl seçilmeli?
- Soru 3.** Programın Eğitim hedefleri neler olmalıdır?
- Soru 4.** Performans değerlendirmede dikkat edilmesi gereken kıstaslar neler olmalıdır?
- Soru 5.** Eğitim içeriğinde kullanılacak materyaller nasıl seçilmelidir?
- Soru 6.** Kadim gelenekte ses eğitimi nasıl gerçekleştiriliyordu?
- Soru 7.** Mahrec-i hurufun şan tekniği ile olumlu veya olumsuz ilişkisi nasıldır?
- Soru 8.** Hafız tekniği diye adlandırılan sesin buruna verilerek yanlış kullanılması durumun ses eğitimi ile doğru rezonansa kavuşması mümkün müdür? Bu konu hakkındaki tecrübelerinizi paylaşır mısınız?
- Soru 9.** Sizin şan tekniği (ses eğitimi) adına takip ettiğiniz bir yöntem var mıdır?
- Soru 10.** Görüşmek için tavsiye edebileceğiniz uzman isimler var mıdır?
- Soru 11.** Etrafınızdaki din görevlilerinden bu çalışmaya ilgi duyabilecek, ses eğitimine ihtiyacı olan kimselere haber verir misiniz?

Ek 2. Cami Görevlileri İçin Ses Performansı Değerlendirme Ölçeği

Cami Görevlileri İçin Ses Performansı Değerlendirme Ölçeği						
Açıklama: Bu ölçek cami görevlilerinin ses performansını değerlendirmek için geliştirilmiştir. Lütfen aşağıdaki maddelere performansın sıklık düzeyi açısından puanlayınız. Çok Zayıf: 1 puan, Zayıf: 2 puan, Orta: 3 puan, İyi: 4 puan, Çok İyi: 5						
No	Madde	1	2	3	4	5
1	Ses eğitimi farkındalığı					
2	Doğru yerde nefes alma					
3	Doğru biçimde soluk alma					
4	Nefesi kontrollü kullanma					
5	Doğru artikülasyon ve diksiyon ile seslendirme					
6	Vurgu ve tonlamalarla konuşmayı etkili hâle getirme					
7	Konuşmayı doğal, rahat ve canlı (monotonluktan uzak) sürdürme					
8	Pes bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilme					
9	Orta bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilme					
10	Tiz bölgede doğru rezonans bölgelerini kullanabilme					
11	Registerler arası geçiş yapabilme					
12	Doğru entonasyonla seslendirme					
13	Eseri doğru notasyonla seslendirme					
14	Hız ve gürlük ifadelerine uygun seslendirme					
15	Süslemelerin (legato, glissando, vibrato, çarpma, tril) kullanımı					
16	Eşlik ile birlikte ritmik, melodik ve müzikal uyum içerisinde olma					
17	Kur'ân-ı Kerim, ezan, salâ, ilahi formlarında tekniği sabit tutabilme					

Ek 3. Cami Görevlileri İçin Geliştirilen Ses Eğitimi Konulu Hizmet İçi Eğitim Programının İçeriği

Haftalar	Konular
1. Hafta	<ul style="list-style-type: none"> Araştırma hakkında bilgi verilmesi, Onam raporunun katılımcılar tarafından doldurulması, Ön test kıstasları hakkında bilgi verilmesi, Performans parçalarının ve ses egzersizlerinin tanıtımı;
2. Hafta	<ul style="list-style-type: none"> Ön test uygulaması: Sesli ve görüntülü kayıt alınması;
3. Hafta	<ul style="list-style-type: none"> Sesin tanımı, oluşumu, fiziksel özellikleri hakkında bilgi verilmesi, İnsanda ses sistemini oluşturan organların ve fonksiyonlarının tanıtılması, İnsanda solunum sistemi ve anatomisinin tanıtılması, İnsanda ses sınıflarının açıklanması, Ses oluşturulması ve kullanımı için uygun bedensel duruşun (postür) gösterilmesi, Ses sağlığı ve korunması hakkında bilgi verilmesi;
4. Hafta	<ul style="list-style-type: none"> Ses sağlığı ve korunması hakkında bilgi verilmesi, Diyafram kası ve nefesi hakkında bilgi verilip solunum egzersizlerinin çalışılması, Rezonans kavramının tanıtılıp rezonans bölgelerinin anatomik yapı özelliklerinin açıklanması, Rezonans sisteminin işlevinin açıklanarak ses eğitiminde göğüs rezonatörlerinin ve kafa rezonatörlerinin yapısal özelliklerinin ve işlevlerinin tanıtılması, Kapalı ağız “m, n-g” üzerinde egzersizlerin ön çalışmaları yapılması;
5. Hafta	<ul style="list-style-type: none"> Diyafram nefesi çalışmaları, Kapalı ağız “m, n-g” üzerinde egzersizler yapılması, Ses egzersizlerinin tanıtılması, Pozisyon çalışmalarının Türk Müziği şarkıları ile pekiştirilmesi: Uşşak şarkı “Ömrün şu biten neşvesi tām olsun erenler”, Hüseynî şarkı “Senden bilirim yok bana bir fâide ey gül”, Hüseynî şarkı “Ezelden âşınanım ben ezelden hem-zebânımsın”, örnek icralarının seslendirilmesi;
6. Hafta*	<ul style="list-style-type: none"> Diyafram nefesi çalışmaları, Kapalı ağız “m, n-ga” üzerinde egzersizler yapılması, Ses egzersizlerinin çalışılması, U-A pozisyonuna geçilerek orta bölgenin ikinci register çalışmalarına başlanması, Türk Müziği şarkıları ile pozisyon çalışmaları: Uşşak şarkı “Ömrün şu biten neşvesi tām olsun erenler”, Hüseynî şarkı “Senden bilirim yok bana bir fâide ey gül”, Hüseynî şarkı “Ezelden âşınanım ben ezelden hem-zebânımsın”;

7. Hafta*	<ul style="list-style-type: none">• Kapalı ağız “m, n-ga” üzerinde egzersizler yapılması,• Ses egzersizlerinin çalışılması,• U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları,• Türk Müziği şarkıları ile pozisyon çalışmaları: Uşşak şarkı “Ömrün şu biten neşvesi tâm olsun erenler”, Hüseyî şarkı “Senden bilirim yok bana bir fâide ey gül”, Hüseyî şarkı “Ezelden âşınanım ben ezelden hem-zebânımsın”• Tiz bölgede ses kullanımına dair örnek icracıların dinletilmesi: Bekir Sıdkı Sezgin, Münir Nurettin Selçuk,• Tiz bölgede ses kullanımına dair ilk denemelere geçilmesi: Kürdilihicazkâr şarkı “Ey benim bahtiyârım” örnek icrasının seslendirilmesi;
8. Hafta*	<ul style="list-style-type: none">• Konuşma eğitimi: Artikülasyon alıştırmaları,• Ses egzersizlerinin çalışılması,• U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları,• Türk Müziği şarkıları ile pozisyon çalışmaları: Uşşak şarkı “Ömrün şu biten neşvesi tâm olsun erenler”, Hüseyî şarkı “Senden bilirim yok bana bir fâide ey gül”, Hüseyî şarkı “Ezelden âşınanım ben ezelden hem-zebânımsın”• Tiz bölgede ses kullanımına dair örneklerle çalışmalar: Kürdilihicazkâr şarkı “Ey benim bahtiyârım”;
9. Hafta*	<ul style="list-style-type: none">• Konuşma eğitimi: Artikülasyon alıştırmaları,• Ses egzersizlerinin çalışılması,• U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları,• Türk Müziği şarkıları ile pozisyon çalışmaları: Uşşak şarkı “Ömrün şu biten neşvesi tâm olsun erenler”, Hüseyî şarkı “Senden bilirim yok bana bir fâide ey gül”, Hüseyî şarkı “Ezelden âşınanım ben ezelden hem-zebânımsın”• Tiz bölgede ses kullanımına dair örneklerle çalışmalar: Kürdilihicazkâr şarkı “Ey benim bahtiyârım”,• Tiz bölgede ses kullanımına dair ilk çalışmalar: Gülizar türkü “Dertli ne ağlayıp gezersin burda” örnek icrasının seslendirilmesi;
10. Hafta*	<ul style="list-style-type: none">• Konuşma eğitimi: Artikülasyon alıştırmaları,• Ses egzersizlerinin çalışılması,• U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları,• Türk Müziği şarkıları ile pozisyon çalışmaları: Kürdilihicazkâr şarkı “Ey benim bahtiyârım” Gülizar türkü “Dertli ne ağlayıp gezersin burda”,• Diyafram çalışmasına yönelik bir etüd çalışması: Nihavend fantezi “Çalığışu” nakarat kısmının örnek icrasının seslendirilmesi;

11. Hafta*	<ul style="list-style-type: none"> • Konuşma eğitimi: Konuşma sorunlarına yönelik belirlenmiş tekerlemeler, • Ses egzersizlerinin çalışılması, • U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları, • Tiz bölgenin ilk bölümüne geçiş register notunu kullanma üzerine ilk çalışmalar, • Türk Müziği şarkıları ile pozisyon çalışmaları: Gülizar türkü “Dertli ne ağlayıp gezersin burda”, • Diyafram çalışmasına yönelik bir etüd çalışması: Nihavend fantezi “Çalikuşu” nakarat kısmı • Doğru ses pozisyonu ve nefes kullanımı konusunda örnek icracıların dinlenmesi (Münir Nurettin Selçuk, Bekir Sıdkı Sezgin, Hamiyet Yüceses) • Nihavend şarkı “Geçip hicran zamanları” örnek icrasının dinlenmesi (İcracı: Bekir Sıdkı Sezgin);
12. Hafta*	<ul style="list-style-type: none"> • Konuşma eğitimi: Konuşma sorunlarına yönelik belirlenmiş tekerlemeler, • Ses egzersizlerinin çalışılması, • U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları, • Tiz bölgenin ilk bölümüne geçit notunu kullanma üzerine ilk çalışmalar, • Türk Müziği şarkıları ile pozisyon çalışmaları: Nihavend şarkı “Geçip hicran zamanları” örnek icrasının seslendirilmesi, Nihavend şarkı “Tereddüt” örnek icrasının dinlenmesi (İcracı: Münir Nureddin Selçuk);
13. Hafta*	<ul style="list-style-type: none"> • Konuşma eğitimi: Konuşma sorunlarına yönelik belirlenmiş tekerlemeler, • Ses egzersizlerinin çalışılması, • U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları, • Tiz bölgenin ilk bölümüne geçiş notunu kullanma üzerine ilk çalışmalar, • Tiz bölgede ses egzersizlerine yönelik ilk çalışmalar, • Tiz bölgede örnek icracıların kayıtlarının dinlenmesi, (Hafız Sami, Hafız Kemal, Hafız Osman, Münir Nurettin Selçuk, Bekir Sıdkı Sezgin) • Mevlid bahirleri üzerinde ilk çalışmalara başlanması;
14. Hafta*	<ul style="list-style-type: none"> • Konuşma eğitimi: Vurgu ve tonlama çalışmaları, • Ses egzersizlerinin çalışılması, • U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları, • Tiz bölgenin ilk bölümüne geçiş notunu kullanma üzerine çalışmalar, • Tiz bölgede ses egzersizlerine yönelik çalışmalar, • Mevlid bahirleri üzerinde ilk çalışmalara başlanması;
15. Hafta*	<ul style="list-style-type: none"> • Konuşma Eğitimi: Vurgu ve tonlama çalışmaları, • Ses egzersizlerinin çalışılması, • U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları, • Tiz bölgenin ilk bölümüne geçiş notunu kullanma üzerine çalışmalar, • Tiz bölgede ses egzersizlerine yönelik çalışmalar, • Mevlid bahirleri “Velâdet Bahri” üzerinde çalışmalar;

16. Hafta*	<ul style="list-style-type: none">• Ses egzersizlerinin çalışılması,• U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları,• Tiz bölgenin ilk bölümüne geçiş notunu kullanma üzerine çalışmalar,• Tiz bölgede ses egzersizlerine yönelik çalışmalar,• Rast şuûl “Mevlâ Yâ Salli” beş farklı ahenkte örnek icrasının seslendirilmesi,• Mevlid bahirleri: Tevhid Bahri üzerinde çalışmalar;
17. Hafta*	<ul style="list-style-type: none">• Ses egzersizlerinin çalışılması,• U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları,• Tiz bölgenin ilk bölümüne geçiş notunu kullanma üzerine çalışmalar,• Tiz bölgede ses egzersizlerine yönelik çalışmalar,• Mevlid bahirleri: Miraç Bahri üzerinde çalışmalar;
18. Hafta*	<ul style="list-style-type: none">• Ses egzersizlerinin çalışılması,• U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları,• Tiz bölgede ses egzersizlerine yönelik çalışmalar,• Tiz bölgenin ikinci bölümünü kullanma üzerine ilk çalışmalar,• Mevlid bahirleri: Merhaba Bahri üzerinde çalışmalar;
19. Hafta*	<ul style="list-style-type: none">• Ses egzersizlerinin çalışılması,• U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları,• Tiz bölgede ses egzersizlerine yönelik çalışmalar,• Tiz bölgenin ikinci bölümünü kullanma üzerine ilk çalışmalar,• Mevlid bahirleri üzerinde çalışmalar,• Rast makamı içeriği (dizisi, seyir karakteri, çeşnileri) hakkında bilgi verme,• Basit makamların içerikleriyle ilgili bilgi verme;
20. Hafta	<ul style="list-style-type: none">• Ses egzersizlerinin çalışılması,• U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları,• Hız, nüans ve çeşitli süsleme çalışmaları (legato, glissando, vibrato, çarpma, tril),• Tiz bölgede ses egzersizlerine yönelik çalışmalar,• Segâh makamında ezan çalışması;
21. Hafta	<ul style="list-style-type: none">• Ses egzersizlerinin çalışılması,• U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları,• Tiz bölgede ses egzersizlerine yönelik çalışmalar,• Hız, nüans ve çeşitli süsleme çalışmaları,• Segâh makamında ezan çalışması,• Dilkeşhâveran makamında salâ çalışması;
22. Hafta	<ul style="list-style-type: none">• U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları,• Tiz bölgede ses egzersizlerine yönelik çalışmalar,• Ses egzersizlerinin çalışılması,• Hız, nüans ve çeşitli süsleme çalışmaları,• Segâh makamında ezan çalışması,• Dilkeşhâveran makamında salâ çalışması;• Hicaz ilahi “Ey garip bülbül diyârın kandedir” örnek icrasının seslendirilmesi,• Mahur şuûl “Allahümme salli alel Mustafa” örnek icrasının seslendirilmesi;

23. Hafta	<ul style="list-style-type: none"> • U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları, • Tiz bölgede ses egzersizlerine yönelik çalışmalar, • Ses egzersizlerinin çalışılması, • Hız, nüans ve çeşitli süsleme çalışmaları, • Hicaz ilahi “Ey garip bülbül diyârın kadedir” çalışması, • Mahur şuûl “Allahümme salli alel Mustafa” çalışması;
24. Hafta	<ul style="list-style-type: none"> • U-A pozisyonu ile orta bölgenin ikinci register çalışmaları, • Ses egzersizlerinin çalışılması, • Hız, nüans ve çeşitli süsleme çalışmaları, • Cuma hutbesi okuma çalışmaları, • Hicaz ilahi “Ey garip bülbül diyârın kadedir” çalışması, • Mahur şuûl “Allahümme salli alel Mustafa” çalışması;
25. Hafta	<p>Son Test İçerik Çalışmaları:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ses egzersizlerinin çalışılması, • Kur’ân-ı Kerim tilâveti çalışmaları, • Cuma hutbesi okuma çalışmaları, • Segâh ezan çalışması, • Salâ çalışması, • Hicaz ilahi “Ey garip bülbül diyârın kadedir” çalışması, • Mahur şuûl “Allahümme salli alel Mustafa” çalışması;
26. Hafta	<ul style="list-style-type: none"> • Son test uygulaması: Sesli ve görüntülü kayıt alınması gerçekleştirilmiştir.

Not: * 6-19. haftalar süresince COVID-19 pandemisi sebebiyle çalışma çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir Her bir haftaya dair eğitim süresi 5 saat, katılımcı sayısı 8 kişidir.

Investigation of the effectiveness of the in-service training program about voice training for mosque officials

Extended Abstract

Conceptually, the unity of religious music and the human voice is an ancient phenomenon. Music finds a place in all rituals in the Islamic creed. "Turkish Religious Music is divided into two: Mosque and Sufi Music. "Mosque Music", which has an important place in Turkish Religious Music, consists of reading recitations and prayers during worship in mosques, inside or outside the prayer. It is performed with the participation of one or more muezzins and imams, and sometimes with the participation of the congregation. The performers of mosque music are imams and muezzins. The imam leads the prayers and addresses the congregation. The muezzin also calls the adhan and recites the prayers during and between prayers. As of the end of 2022, there are 107,782 mosque officials in 89,302 mosques in Turkey (Presidency of Religious Affairs, 2023). The fact that mosque officials, who are in the "professional voice user" category in terms of daily voice usage time, are unlikely to receive voice training throughout their education (imam-hatip high schools or faculties of theology) and professional lives, poses a serious problem for them to continue their professional lives in a healthy manner. Participants in studies conducted with different samples to determine the professional needs of mosque officials stated their need for a well-programmed voice training program with the right content and resources by experts in the field. The aim of the research is to determine the effectiveness of the in-service training program on voice training developed for mosque officials. With this research, the research on voice training awareness, voice problems and voice training needs, previously conducted with mosque officials, was taken one step further and began the implementation phase. Thus, the effect of voice training practices on the voice use skills of mosque officials was revealed for the first time in this research. The experimental process of the research was carried out within the Religious Music In-Service Training Program given at the Presidency of Religious Affairs Haseki Abdurrahman Gürses Training Center. Within the scope of this program, eight participants were selected among imams-hatips, muezzins working in different districts of Istanbul. As a result of the relevant literature review and interviews with the working group, the vocal training needs of mosque officials were identified and a 26-week in-service training program was designed. Practical training was held in the 2020-2021 academic year. In the research, a pretest-posttest single-group experimental design was used. Voice Performance Evaluation Scale for Mosque Officials was developed as a data collection tool. This scale is a 5-point Likert type scale. In the analysis of the data, the Wilcoxon signed-rank test was used for pre-test and post-test group averages. During the research process, an expert team consisting of three academicians was assigned to evaluate the pre-test and post-test performances of the study group. During the data collection process, video and voice recordings were also taken from the participants for pre-test and post-test performance evaluations. As a result of the research, the group average in all pre-test and post-test results increased from 48.18 points to 80.18 points, an increase of 32 points. According to this result, it was determined that there was a significant difference between the pre-test and post-test scores of the experimental group ($Z= 2,521, p=0.05$). Thus situated, the in-service training program on voice training developed has improved the voice-using skills of mosque officials. In future research, the effectiveness of this in-service training program on voice training can be tested with an experimental design with an experimental control group.

Keywords

mosque officials, program effectiveness, religious music, religious officials, voice training

Yazarın Biyografileri

Öğr. Gör. Dr. **Levent Kaya**, Eskişehir’de doğmuştur. İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü’nü 2003 yılında tamamlayıp 2006 yılında İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Yüksek Lisansını bitirmiştir. 2005 yılında İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı’nda Öğretim Görevlisi olarak görev yapmıştır. 2007 - 2008 yıllarında T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul Devlet Türk Müziği Topluluğu’nun konserlerine misafir sanatçı olarak katılmıştır. 2013- 2016 yıllarında T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul Tarihi Türk Müziği Topluluğu’nun konserlerine misafir sanatçı olarak katılmıştır. 2013 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Müzik ve Sahne Sanatları Bölümü Müzik Toplulukları Ana Sanat Dalında Öğretim Görevlisi olarak göreve başlamış olup hâlen aynı kurumda çalışmaktadır. 2022 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları ABD Türk Din Musikisi Doktora programından mezun olmuştur.

Email: lkaya@yildiz.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9669-7655

Web sitesi: <https://avesis.yildiz.edu.tr/lkaya>

Prof. Dr. **Erhan Özden**, Erzurum’da doğdu. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri Bölümü’nden 2001 yılında mezun oldu. Aynı fakültede “Türk Mûsikî Nazariyatı” ve “Ney” dersleri verdi. Bu süre zarfında TRT Erzurum Radyosu Türk Müziği Korosu’nda ney icracılığı yaptı. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde doktora eğitimini tamamladı. Yurtiçi ve yurtdışında (Almanya, Danimarka, Fransa, Gürcistan, İngiltere, İsveç, İtalya, Kosova, K.K.T.C, Lüksemburg, Makedonya, Mısır, Romanya, Yunanistan) çeşitli konser ve akademik çalışmalara katıldı. İstanbul Üniversitesi Türk Din Mûsikîsi Ana Bilim Dalı’na bağlı olarak “Osmanlı Arşivlerinde Mûsikî” ve “Türk Müziği Nazariyatı” alanlarında çeşitli dersler verdi. Talim ve Terbiye Kurulu tarafından yürütülen müzik dersi müfredat çalışmalarında görev aldı. Bir çok albüm ve kitap çalışması bulunan sanatçı/akademisyen İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Müziği Ana Sanat Dalı öğretim üyesidir. 03.06.2022 tarih ve 31855 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2022/229 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Rektörlüğüne atanan Prof. Dr. Erhan ÖZDEN, 03.06.2022 tarihinden itibaren görevine devam etmektedir.

Email: erhan.ozden@mgu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2768-6204

Doç. Dr. **Bülent Alcı**, 1999 yılında Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretimi bölümünde lisans eğitimini tamamladı. 2001 yılında Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretimi alanında yüksek lisansını tamamladı. 2007 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı/Eğitim Programları ve Öğretim Programında Doktorasını tamamladı. 2001-2008 yılları arasında araştırma görevlisi, 2008-2018 yılları arasında Yrd. Doç. Dr. ve 2018 yılından buyana Doçent olarak görevine devam etmektedir.

Email: alci@yildiz.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4720-3855

Web sitesi: <https://avesis.yildiz.edu.tr/alci>

